

Boj o půdu

Mocenské spory o ovládnutí českého pozemkového úřadu v roce 1939

STANISLAV KOKOŠKA

Okupace českých zemí na jaře roku 1939 (*Unternehmen Südost*) nebyla z pohledu nacistického vedení pouhým vojenským aktem, ale především složitým správním a politickým procesem. Jeho cílem bylo zabránit živelnému vývoji, který doprovázel anšlus Rakouska a obsazení sudetských území, a zajistit, aby nové poměry byly od počátku pod přísnou kontrolou říšských orgánů. Zvláštní pozornost byla věnována zejména členům NSDAP a jejím přidruženým organizacím, u nichž panovaly obavy z neřízených a nežádoucích iniciativ. Již 15. března 1939 proto vydal Rudolf Hess zákaz vstupu stranických funkcionářů na území Čech a Moravy, následovaný o den později výslovným zákazem zasahování do vnitřních záležitostí nově zřízeného Protektorátu Čechy a Morava.¹ Mimo kontrolu německé armády tak zůstaly pouze operační skupiny bezpečnostní policie a SD, které se řídily vlastními pokyny.

Právě střet těchto dvou mocenských center – tradiční ministerské byrokracie na jedné straně a aparátu SS na straně druhé – se stal jádrem ostrého konfliktu o ovládnutí českého pozemkového úřadu v roce 1939. Tento spor nebyl pouhým administrativním nedorozuměním, ale projevem strukturálního napětí v nacistickém polykratickém systému moci. Zároveň představoval klíčový moment při formování okupační politiky v českých zemích, neboť se v něm střetávaly rozdílné představy o tempu, rozsahu a podobě germanizační a kolonizační politiky. Následující text se proto zaměřuje na rekonstrukci tohoto konfliktu, jeho aktéry a důsledky, které měly dlouhodobý dopad na fungování okupační správy v protektorátu.

 Součástí okupační správy se naopak staly styčné orgány říšských ministerstev, jejichž úkolem bylo zajistit kontinuitu hospodářského života a prosazovat říšské zájmy v klíčových oblastech. Významnou roli v tomto směru sehrál styčný štáb říšského ministerstva výživy a zemědělství (*Reichsministerium für Ernährung*

und Landwirtschaft, RMEL), který se krátce po okupaci usadil na protektorátním ministerstvu zemědělství. Jeho působení však záhy narazilo na konkurenční nároky Hlavního rasového a osidlovacího úřadu SS (*Rasse- und Siedlungshauptamt der SS, RuSHA*), jenž usiloval o převzetí rozhodujícího vlivu nad pozemkovou politikou v protektorátu.

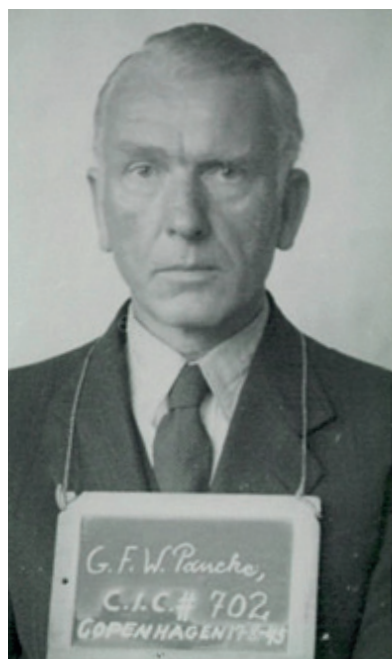
POČÁTKY OKUPACE

Styčný štáb RMEL vedl ministerský ředitel Georg Narten. Ten už 17. března 1939 jednal s ministrem Ladislavem Feierabendem a spolu se svými čtyřmi kolegy se usadil na protektorátním ministerstvu zemědělství, aby zde dohlížel na říšské zájmy. Jediný vážný problém

 Heinrich Himmler a Reinhard Heydrich odcházejí z úřadovny Gestapa v bývalém vídeňském hotelu Metropol. Zkušenosti, které nacistické bezpečnostní složky získaly při anšlusu Rakouska v březnu 1938, byly využity při okupaci českých zemí. (foto: ČTK)

1 *Bundesarchiv Berlin* (BArch), f. Partei-Kanzlei (NS 6), sign. NS 6/232, nařízení č. 57/39 a 58/39. Výjimku představovali pouze příslušníci Nacionálně socialistické péče o blaho lidu (*Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, NSV*), kteří měli zajišťovat sociální pomoc na čerstvě obsazeném území. Jednalo se například o posádku vlaku NSV-Bayern, který operoval v Praze.

Bývalý šéf Hlavního rasového a osidlovacího úřadu SS Günther Pancke. V letech 1943–1945 zastával funkci vyššího velitele SS a policie v Dánsku a po skončení války byl za tuto činnost odsouzen k dvaceti letům vězení. (foto: Wikimedia Commons)

představovala skutečnost, že v Praze nečekaně narazil na prokuristu Hanse Iversena z Německé osidlovací společnosti (Deutsche Ansiedlungsgesellschaft, DAG) a SS-Obersturmbannführera Theodora Henschela, který měl v RuSHA na starosti osidlovací agendu. Iversen se prokázal pověřením jednoho z vedoucích pracovníků říšského ministerstva zemědělství. Podle tohoto dokumentu se měl v Praze okamžitě spojit se styčným štábem RMEL a v českém pozemkovém úřadě, jakož

i v dalších institucích, které spravovaly půdu, zajistit řádné pokračování zemědělského provozu.²

Narten oznámil Iversenovi, že tento úkol byl překonán vývojem situace, čímž nejspíš myslel Hitlerův výnos o zřízení protektorátu a jeho autonomie. Iversen se s tímto vysvětlením musel spokojit, protože podle pověření měl povinnost důsledně dodržovat pokyny RMEL, a 18. března 1939 z Prahy odjel. Vzhledem k tomu, že pozemkový úřad tvořil od roku 1935 součást teď už protektorátního ministerstva zemědělství (IX. odbor pro pozemkovou reformu), jednalo se z pozice styčného štábu RMEL o obranu vlastních kompetencí, jejichž narušení by mohlo zkomplikovat situaci. Jasně to dokládá fonogram, který 20. března 1939 nechal Narten předat svému berlínskému ústředí. Žádal v něm, aby se okamžitě zastavila všechna opatření týkající se pozemkového úřadu a osidlování. Především však požadoval, aby byl z Prahy okamžitě stažen zástupce RuSHA Henschel.³

Ten ale nadále zůstával v hlavním městě a ve spolupráci s SS-Oberführerem Otto Raschem, velitelem operační skupiny bezpečnostní policie a SD Böhmen, připravoval zásahy proti pozemkovému úřadu. Už 18. března 1939 dorazilo do jeho sídla policejní komando, které však po několika dnech budovu opustilo.⁴ SS-Obersturmführer Erich Ehrlinger, velitel operační skupiny SD v Praze, tento úkol nejspíš vnímal jenom jako jednorázovou akci, která měla zabránit ničení úředních spisů.⁵ RuSHA, který

chtěl po ovládnutí pozemkového úřadu zahájit německou kolonizaci českých zemí, teď musel zaměřit svoje úsilí dvěma směry: jednak znovu získat aktivní podporu bezpečnostní služby SD a jednak přesvědčit další nacistické složky, že germanizace českých zemí je mnohem důležitějším úkolem, než zajišťování plynulé zemědělské výroby.

Klíčová pomoc ležela v rukách Reinharda Heydricha, šéfa bezpečnostní policie a SD, jehož operační skupiny již od počátku okupace českých zemí plnily rovněž funkce nátlakového prostředku při tzv. arizaci velkého židovského majetku. Šéf RuSHA Günther Pancke proto v dopise z 31. března 1939 připomínal Heydrichovi, že při nedávném obsazení Memelu (22. března 1939) se díky vzájemné spolupráci podařilo rychle zabavit židovské a litevské zemědělské podniky. Současně mu nastínil postup, který by se měl použít v protektorátu. Klíčový úkol představovalo ovládnutí českého pozemkového úřadu a jeho převedení do německých rukou. Pancke současně zdůrazňoval, že jej musí převzít SS, nejlépe v personální unii s RuSHA, protože osidlování a posilování německého rolnictva představuje otázku primárně politickou. Takže by se měla svěřit SS, „a nikoli ministerským úřadům, které jak se dosud ukázalo, projevíly při plnění politických úkolů nejpětší neschopnost“. Samozřejmě i Pancke věděl, že Memel se nedá srovnávat s protektorátem. Heydrichovi proto tvrdil, že pro správu získaného majetku má po ruce

2 BArch, f. Reichsministerium für Ernährung und Landwirtschaft (R 3601), sign. R 3601/3154, zpráva G. Nartena z 18. 3. 1939. Pověření vydal Iversenovi ministerský ředitel a SS-Obersturmbannführer Dr. Kurt Kummer, který v RMEL vedl VIII. oddělení pro selské osidlování (bäuerliche Siedlung). Viz tamtéž, f. Rasse- und Siedlungshauptamt (NS 2), sign. NS 2/141. V pověření se mj. konstatovalo, že DAG má celoříšskou působnost a již v bývalém Rakousku a Sudetech plnila úkoly pro Wehrmacht (získávání pozemků pro střelnice, cvičiště atd.). K složení styčného štábu RMEL blíže viz ŠTOLLEOVÁ, Barbora: *Pod kuratelou Německé říše. Zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*. Karolinum, Praha 2014, s. 45–46.

3 BArch, f. R 3601, sign. R 3601/3154, fonogram G. Nartena z 20. 3. 1939.

4 NOVOTNÝ, René: *Řešení české otázky. Nacistická rasová politika v Protektorátu Čechy a Morava*. Epocha, Praha 2021, s. 71–72.

5 BArch, f. NS 2, sign. NS 2/141, Záznam T. Henschela o jednání s E. Ehrlingerem z 15. 4. 1939.

dostatek odborníků. RuSHA fakticky řídil tři společnosti, na které by bylo možné převést konfiskáty. Na prvním místě zmiňoval DAG, protože se specializovala na zemědělskou oblast včetně zpracovatelského průmyslu. Další dvě společnosti se sídlem v Berlíně a Vídni se orientovaly na městské nemovitosti a bytovou výstavbu. „*Žádám vás proto,*“ uváděl v závěru Pancke, „*abyste veškerý zabavený majetek, pokud jím disponujete, převedl formou daru na jednu z těchto společností s výslovným určením, že má být vhodným způsobem využíván podle pokynů RuSHA ve prospěch SS*“.⁶

V Praze mezitím Henschel vytvářel situaci, v níž by se ovládnutí pozemkového úřadu jevilo jako nutný krok k nápravě křivd, které měly být za první republiky způsobeny německému etniku pozemkovou reformou. Přesně v tomto duchu vyznívaly jeho rozhovory například s bývalým senátorem za Svaz německých zemědělců Robertem Störem, vedoucím Svazu německých velkostatkářů Brunem Helbigem anebo Robertem Gerstenhauserem, který již za druhé republiky jako zástupce říše zajišťoval tzv. spisovou rozlukou. S Henschelovou představou nacistické spravedlnosti samozřejmě souhlasil i Hans Blaschek, švagr K. H. Franka, který v úřadu říšského protektora vedl oddělení kulturní politiky. I když „historický argument“ byl tedy pro německou stranu jasný, nepanovalo stejné přesvědčení, že by to měl být právě RuSHA, který tuto „křivdu“ napraví. Například Blaschek uvažoval pouze o úřadu říšského protektora

a jemu podřízených oberlandrátech.⁷ Henschel argumentoval i nebezpečím „čechizace“ židovského pozemkového majetku. A dokonce česko-slovenské vládní nařízení z 10. března 1939 o úpravě některých poměrů při zemědělských pachttech, které mělo sloužit k zajištění existence selských uprchlíků z odstoupeného území, vykládal tak, že jde vlastně o pokračování českého kolonizačního úsilí. Současně se dohodl s Raschem, že úřad říšského protektora nebude zasvěcován do plánů s pozemkovým úřadem, respektive dostane bez jakýchkoli podrobností pouze informaci o tom, že dojde k bezpečnostnímu zásahu.⁸

K novému obsazení pozemkového úřadu došlo 18. dubna 1939. Einsatzgruppe BA (Bodenamt, pozemkový úřad) tentokrát požadovala uvolnění dvou kancelářských místností a neomezený přístup do archivu.⁹ Nezáležel ani šéf RuSHA Pancke, který již 25. dubna 1939 jednal o převzetí pozemkového úřadu s Wilhelmem Stuckartem, státním tajemníkem na říšském ministerstvu vnitra, v jehož rukou ležela koordinace okupační politiky vůči protektorátu. Podle vlastnoručního záznamu argumentoval tím, že náprava české pozemkové reformy nemůže být úkolem RMEL, protože jde o politickou záležitost. Dále hovořil o tom, že pouhé navrácení bývalé německé půdy původním majitelům (k nimž, dodejme, patřila především církev a šlechta) nepřipadá v úvahu, protože přerozdělení musí proběhnout tak, „*aby vzniklo co nejvíce životaschopných německých dvorů*“. Stuckart prý v zásadě souhlasil, ale

přesto dal najevo svoji zdrženlivost. Odvolával se přitom na Hitlera, který sám určí, kdy dojde k zásahu proti pozemkovému úřadu. Vůdce prý chce utvářet okupační politiku v českých zemích tak, aby do budoucna neodrazovala jiné národy k přijetí protektorátního vazalství. Panckemu proto doporučil, aby o těchto otázkách jednal s K. H. Frankem, protože by „*se mohly najít jiné možnosti a cesty, jak postupně převést český pozemkový úřad do německých rukou*“.¹⁰

Navenek se ale nadále udržovala představa, že jde o pouhou policejní akci, která se správními změnami nemá nic společného. Například Heinrich Himmler 8. května 1939 zaslal dopis Waltheru Darrému, říšskému ministru výživy a zemědělství, ve kterém tvrdil, že se jedná pouze o nápravu křivd způsobených česko-slovenskou pozemkovou reformou. Himmler proto, údajně se souhlasem vůdce i říšského protektora, pověřil Gestapo, aby zajistilo písemnosti pozemkového úřadu a z „politického hlediska“ provedlo jejich analýzu. Jak Himmler zdůrazňoval, mělo jít zatím pouze o prostudování zajištěného materiálu.¹¹ Obavy, že by se neskončilo jenom u toho, zjevně panovaly i v úřadu říšského protektora. Již 12. května 1939 proto Konstantin von Neurath vydal nařízení, ve kterém si vyhradil právo osobně rozhodovat o všech záležitostech pozemkové politiky. Touto agendou pověřil ve svém úřadě skupinu Výživa a zemědělství. Ve všech otázkách pozemkové politiky se tak mělo upustit od samostatných kroků a postupovat pouze úřední cestou.¹²

6 Tamtéž, Panckeho dopis Heydrichovi z 31. 3. 1939. Překlady citací z německých dokumentů pořídil autor.

7 Tamtéž, hlášení T. Henschela RuSHA z 26. 4. 1939.

8 Tamtéž, hlášení T. Henschela RuSHA z 15. a 18. 4. 1939.

9 NOVOTNÝ, René: *Řešení české otázky. Nacistická rasová politika v Protektorátu Čechy a Morava*, s. 72.

10 BArch, f. NS 2, sign. NS 2/55, Panckeho záznam z 26. 4. 1939 o jednání s W. Stuckartem, viz též BRANDES, Detlef: *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Prostor, Praha 2015, s. 140–141.

11 National Archives and Record Administration (NARA), Microfilming Program at the Berlin Document Center (T-580), Roll 328, Himmlerův dopis Darrému z 8. 5. 1939.

12 BArch, f. NS 2, sign. NS 2/141, opis Neurathova nařízení z 12. 5. 1939.

Při germanizaci českých zemí měly důležitou úlohu plnit tzv. jazykové ostrovy. Komisařský vedoucí pozemkového úřadu Curt von Gottberg (první zprava) na jedné z německých venkovských slavností. (foto: NA)

Ani Neurathovy kompetence však nedokázaly složky SS odvrátit od mocenského řešení, které se navenek opět tvářilo jako policejní opatření. Již 8. května 1939 hlásil Henschel do Berlína, že veškerá činnost pozemkového úřadu je zastavena, takže se jmenování komisaře, který by zodpovídal za pozemkovou politiku, stalo naléhavou nutností.¹³ V dalším přípisu, který obdržel Pancke o tři dny později, se konstatovalo, že probíhá příprava pozatýkání českých vedoucích úředníků.¹⁴ K definitivnímu ovládnutí pozemkovému úřadu pak došlo 17. května 1939. Nejspíš ještě téhož dne bylo zatčeno šest vedoucích úředníků v čele s vrchním sek-

čním šéfem Františkem Novákem.¹⁵ K. H. Frank současně z titulu státního tajemníka pověřil SS-Oberführera Curta von Gottberga, který stál v čele osidlovacího úřadu v RuSHA, funkcí komisařského vedoucího pozemkového úřadu.¹⁶ Tento mocenský zásah byl pouze obecně zdůvodněn „vážnými služebními přehmaty“ vedoucích českých úředníků,¹⁷ respektive „různými okolnostmi“, které „si vyžádaly okamžitý zásah u českého pozemkového úřadu“.¹⁸ Za zády říšského ministerstva zemědělství tak vznikla personální unie, která Rasovému a osidlovacímu úřadu SS zajišťovala klíčové postavení při provádění germanizace českých zemí.

NOVÁ KOBURSKÁ AFÉRA

Na pozadí a v kontextu československé pozemkové reformy probíhaly dědičné spory ve šlechtickém rodě Koburků, které vypukly v roce 1921 po smrti prince Filipa z dynastie Sachsen-Coburg-Gotha. Stáli v něm proti sobě univerzální dědic Filip Josiáš Koburg (prasynovec Ferdinanda Filipa), Cyril Bulharský (synovec Ferdinanda Filipa, bratr bulharského cara Borise III.) a Dorothea Schleswig-Holstein (dcera Ferdinanda Filipa). Nejznámější část této kauzy představuje tzv. lex Cyril, parlamentní příležitost k zákonu č. 179/1924 Sb., o zrušení svěřenectví, který bulharské větvi Koburků otevíral hypotetickou cestu k získání majetku z jelšavského fideikomisního panství. K tomu sice nakonec nedošlo, ale *Lidové noviny* v roce 1926 zveřejnily sérii článků, které poukazyvaly na zákulisní machinace kolem přijetí tohoto přílepku. Aféra tak oživila debaty o korupčních praktikách při provádění pozemkové reformy, která byla v rukou agrární strany. I když se terčem *Lidových novin* stal slovenský politik Milan Hodža, brzy se začalo ukazovat, že na přijetí lex Cyril měl zájem i ministr zahraničí Edvard Beneš, který tak chtěl posílit vztahy s bulharskou carskou vládou.¹⁹

Filipu Josiášovi se sice zpočátku podařilo udržet jelšavský fideikomis, ale již 1. dubna 1928 převzal koburské

13 Tamtéž, hlášení T. Henschela z 8. 5. 1939. Již 5. 5. 1939 bylo Františku Novákovi, přednostovi IX. odboru, nařízeno, aby zastavil všechny změny vlastnictví. SS-Oberführer Rasch v případě porušení tohoto zákazu pohrozil Novákovi zatčením.

14 Tamtéž, zpráva T. Henschela z 11. 5. 1939.

15 V denním hlášení velitele bezpečnostní policie pro K. H. Franka je tato akce uvedena až k datu 19. 5. 1939. Zřejmě se jedná o dodatečný záznam události, která již proběhla, jak o tom svědčí připojená informace, že komisařským vedoucím pozemkového úřadu byl jmenován SS-Oberführer Gottberg. K tomu však došlo již 17. 3. 1939. Viz *Národní archiv* (NA), f. Úřad říšského protektora (ÚŘP), sign. 114-302/3, hlášení č. 41 z 20. 5. 1939.

16 BArch, f. Reichskanzlei (R 43), sign. R 43-II/1324, Frankův dopis Raschkovi z 17. 5. 1939, ve kterém jej pověřil prozatímním vedením pozemkového úřadu až do Gottbergova příjezdu do Prahy.

17 Pozemkový úřad dostal říšskoněmeckého komisaře. *Národní listy*, 3. 6. 1939, s. 1 s odkazem na zprávu deníku *Der Neue Tag*. Viz též BArch, f. R 43, sign. R 43-II/1324, Lammersův záznam k dopisu ministra Darrého z 22. 5. 1939.

18 BArch, f. R 43, sign. R 43-II/1324, Neurathův dálnopis Stuckartovi z 21. 5. 1939.

19 KLIMEK, Antonín: *Boj o Hrad. Sv. 2. Kdo po Masarykovi?* Panevropa, Praha, 1998, s. 118–119. UHLÍŘ, Dušan: Politický vzestup Milana Hodži v československé politice. *Časopis Matice Moravské*, 2011, roč. 130, č. 1, s. 82–84.

statky Státní pozemkový úřad. Stalo se tak v rámci dohody se zástupci Filipa Josiáše Koburského a Cyrila Bulharského, kterým stát kvůli velkému zadlužení majetku vyplatil v rámci pozemkové reformy pouhých 38 milionů korun.²⁰ Stranou tak zůstala Dorotea Schleswig-Holstein. Ta pak v roce 1937 žalovala československý stát o 131 milionů korun za to, že při jednání s oběma princy nezohlednil její dědičný podíl.²¹ Reálná šance na odškodnění se však otevřela až v období druhé republiky díky zásadní podpoře, kterou již dříve získala v Hitlerově stranické kanceláři. Kompetence sociálních a hospodářských záležitostí v ní spadaly pod Heinricha Cnyrima. Ten se v lednu 1939 dohodl s říšským ministerstvem zahraničí, že nacistická diplomacie nebude zatím na tento případ přímo tláčit, ale dá najevo, že má zájem na jeho kladném vyřešení.²² Dr. Eberhard Anders, právní zástupce Dorotey Schleswig-Holstein, souběžně vyjednával s česko-slovenskými úřady. Jmenovitě například s Hubertem Masaříkem, šéfem kabinetu ministra zahraničí, který mu měl v únoru 1939 údajně potvrdit, že v průběhu pozemkové reformy došlo k neuvěřitelným prohraškům. Podle Anderse tak oběma stranám prý bylo jasné, že musí dojít k nápravě, a to nikoli soudní, nýbrž smírnou cestou.²³

Závěrečné kolo sporu o koburské dědictví se začalo odehrávat po vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Anders postupoval stejným způsobem, který použil již v březnu

Novoroční audience na Pražském hradě 1. ledna 1940. Zprava premiér Alois Eliáš, ministr sociální a zdravotní správy Vladislav Klumpar (otočen zády) a ministr zemědělství Ladislav Feierabend. (foto: ČTK)

1938 při anšlusu Rakouska. Tehdy s pomocí Gestapa získal ve Vídni spisy, které se týkaly koburské aféry. Současně bylo zatčeno i několik Josiášových úředníků, z nichž někteří měli židovský původ a několik z nich údajně po výsledcích spáchalo sebevraždu. K nátlakovým prostředkům na prince Josiáše patřil i stranický soud, který proběhl

26. dubna 1938 u župního vedení v Berlíně. Spor byl uzavřen dohodou, ve které se Filip Josiáš zavázal vyplatit Dorotee Schleswig-Holstein částku 3,5 milionu marek.²⁴

Již 4. dubna 1939 zaslal Anders dopis Cnyrimovi, tentokrát i jako právní zástupce Filipa Josiáše, aby v protektorátu byly okamžitě zajištěny, úřední nebo policejní cestou,

20 NA, f. Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (ÚRP-ST), sign. 109-6/34, protokol z 24. 3. 1928 o převzetí pozemkových držeb Koburgů na Slovensku.

21 Koburgský spor o 131 milionů. Žaloba vévodkyně Dorothea na čs. stát. *Lidové noviny*, 5. 9. 1937, s. 4. Výše odškodného se odvíjela od odhadované ceny koburského majetku, která podle žaloby měla činit 450 milionů korun.

22 *Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes* (PA AA), f. Handakten Luther (RZ 106), sign. RZ 106/27644, dopis Cnyrima Dienststelle Ribbentrop z 20. 1. 1939 a odpověď Cnyrimovi z 3. 2. 1939.

23 NA, f. Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (NSM), sign. 110-10/62, Andersův dopis Cnyrimovi z 4. 4. 1939. Hubert Masařík se ve svých pamětech o koburské kauze vůbec nezmiňuje. Viz MASAŘÍK, Hubert: *V proměnách Evropy. Paměti československého diplomata*. Praha, Paseka 2002.

24 *BArch*, f. R 43, sign. R 43/4111, nedatovaný elaborát Shrnutí sporu mezi princem Filipem Josiasem von Sachsen, Coburg a Gotha a vévodkyní Doroteou Schleswig-Holstein.

Seznam zatčených úředníků ministerstva zemědělství

Odbor VIII (ředitelství státních lesů a statků)

Ing. Karel Šíman – generální ředitel

Ing. Oskar Čermák – náměstek generálního ředitele

JUDr. Jaroslav Kryštůfek – vrchní právní rada; zařazen v právním oddělení

Ing. Jan Vaněk – lesní rada

Odbor IX (pro pozemkovou reformu)

František Novák – vrchní sekční šéf; přednosta IX. odboru

JUDr. Václav Razím – ministerský rada; přednosta skupiny pro pozemkovou reformu

Ing. Antonín Pavel – ministerský rada; přednosta všeobecné skupiny

Ing. František Janoušek – ministerský rada; přednosta přidělového oddělení pro Čechy a Moravu

JUDr. Reimund Denk – ministerský rada; přednosta personálního a rozpočtového oddělení

Ing. Alois Rys – vrchní zemědělský rada, přednosta Státní úřadovny pro pozemkovou reformu v Praze

všechny spisy týkající se koburského fideikomisního panství. Hitlerova kancelář měla současně požádat K. H. Franka, aby zorganizoval jednání všech zúčastněných stran, včetně vedení pozemkového úřadu a ministra zemědělství Ladislava Feierabenda, na kterém budou vyřešeny finanční nároky jeho mandantů. Cnyrim tento dopis přepsal 27. dubna 1939 K. H. Frankovi a současně mu dal najevo, že Hitlerova stranická kancelář má zájem na kladném vyřešení nároků rodu Koburků.²⁵ Porada v dané věci za předsednictví K. H. Franka, na které Anders usvědčoval českou stranu z protiprávního jednání, se uskutečnila 12. května 1939.

Hned po jejím skončení Anders zaslal ministru Feierabendovi návrh dohody, podle níž měla protektorátní vláda vyplatit jeho mandantům odškodné ve výši 125 milionů korun.²⁶

Ta ale ještě v týž den ve svém přípisu K. H. Frankovi požadavky Koburků odmítla. Argumentovala tím, že bývalý pozemkový majetek neleží na území protektorátu, takže příslušné nároky se mají uplatňovat vůči Slovensku a Maďarsku. Pouze v případě, že by škoda byla způsobena činiteli bývalého Československa, projevila ochotu se podílet na odškodnění, avšak pouze v příslušném poměru vůči Slovensku a bývalé Podkarpatské Rusi. Toto řešení však bylo podmíněno podrobným a nestranným šetřením. V závěru usnesení se pak konstatovalo, že Eliášův kabinet nemůže v žádném případě nést odpovědnost „za činy dřívějších vlád československého státu, ježto může zodpovídati jedině a výlučně za akty své vlastní“.²⁷

Již 15. května 1939 poskytl Anders šéfovi pražského Gestapa obsáhlý

elaborát, ve kterém převedl koburskou kauzu na trestně právní posouzení jednotlivých skutků. Jednalo se například o obvinění z podvodu, padělání listin, vydírání anebo zneužití úřední moci. V závěru upozorňoval na to, že jeden z hlavních „viníků“, bývalý ministr Hodža, je již v zahraničí, takže je třeba zajistit ostatní „spolupachatele“, aby se útekem nemohli vyhnout trestu.²⁸ O dva dny později pak Feierabend obdržel od K. H. Franka dopis, ve kterém mu sděloval, že z bezpečnostních důvodů byli Gestapem pozatýkáni vedoucí úředníci IX. odboru ministerstva zemědělství. Současně byl informován o tom, že vedení této sekce, tedy bývalého pozemkového úřadu, přebírá ve funkci komisaře SS-Oberführer Gottberg z Berlína.²⁹

Protektorátní vláda zcela logicky předpokládala, že odmítnutí koburských nároků a zatýkání v pozemkovém úřadu spolu souvisí. Podle vzpomínek ministra sociální a zdravotní správy Vladislava Klumpara musela volit opatrný postup, protože pozemková reforma byla už za první republiky často kritizována pro různé přehmaty: „Zdalo se nám, že by nebylo účelné postavit se právě za Pozemkový úřad příliš energicky. Později se však ukázalo, že proti úředníkům nejsou vážná obvinění.“³⁰ Přestože se výsledků zatčených úředníků osobně účastnil právní zástupce Anders, který kvůli tomu v červnu 1939 dvakrát přijel do Prahy, nepodařilo se dotáhnout koburský případ do ohromující aféry. Protektorátní vláda sice připouštěla, že během pozemkové reformy mohlo dojít k různým prohřeškům, ale

25 NA, f. NSM, sign. 110-10-62, Cnyrimův dopis K. H. Frankovi z 27. 4. 1939. Podle vzpomínek Jiřího Havelky mu pak v Praze Cnyrim otevřeně řekl důvod podpory Hitlerovy kanceláře: Dorotea Schleswig-Holstein slíbila polovinu vysouzené částky NSDAP. Viz HAVELKA, Jiří: *Dvojí život. Vzpomínky protektorátního ministra*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2015, s. 64.

26 NA, f. NSM, sign. 110-10-62, dopis E. Anderse ministru Feierabendovi z 12. 5. 1939.

27 NA, f. ÚRP-ST, sign. 109-1/23, stanovisko protektorátní vlády z 12. 5. 1939.

28 Tamtéž, f. NSM, sign. 110-10/62, Andersův dopis vedoucímu Gestapa v Praze z 15. 5. 1939.

29 BArch, f. R 43, sign. R 43 II/1324, nedatované stanovisko, které L. Feierabend předal W. Darrému 14. 7. 1939.

30 Archiv Národního muzea (ANM), f. Vladislav Klumpar, Paměti.

současně trvala na tom, že trestní řízení proti úředníkům autonomní správy mohou vést pouze české orgány, protože se jedná o věc, která nespadá do kompetence říšských soudů.³¹

Eliášův kabinet současně rozporoval dosazení německého komisaře do čela pozemkového úřadu. Nežůstalo ale jen u tohoto kroku a SS-Oberführer Gottberg byl 2. června 1939 postaven i do čela VIII. sekce ministerstva zemědělství, které tvořilo ředitelství státních lesů a statků. Podle expozé, které ministr Feierabend osobně předal 14. června 1939 Darrému, šlo o nařízení, které se už nedalo vysvětlovat koburskou aférou. „Pokud by i tato agenda byla vyňata z působnosti ministerstva zemědělství,“ konstatovalo se v dokumentu, „bylo by tím podstatně omezeno působení ministerstva zemědělství jakožto autonomního orgánu.“³² Ještě ostřeji argumentoval premiér Eliáš ve svém dopise, který 24. června 1939 zaslal K. H. Frankovi: Jmenování SS-Oberführera Gottberga komisařským vedoucím odporuje pojetí autonomie, jak byla definována v Hitlerově výnosu z 16. března 1939, takže se tak stalo bez jakéhokoliv právního základu. Protektorátní vláda požadovala jeho zrušení, protože Gottberg vydává hospodářská nařízení bez vědomí ministra zemědělství, který je za všechny složky svého úřadu výhradně odpovědný.³³

Samotné řešení sporu s Koburky nakonec vycházelo z návrhu na smírné řešení, které již 12. května 1939

Zahájení pražské Hospodářské výstavy 10. května 1940. Zleva říšský protektor Konstantin von Neurath, státní prezident Emil Hácha, ministr spravedlnosti Jaroslav Krejčí, říšský ministr zemědělství a výživy Walther Darré a ministr vnitra Josef Ježek. (foto: NA)

požadoval jejich právní zástupce Anders. Pod německým předsednictvím byla vytvořena sedmičlenná komise. Českou stranu v ní zastupovali právníci Antonín Koukal, Viktor Martin a Veleslav Wahl starší. Hned na prvním jednání, které se uskutečnilo 22. srpna 1939, zástupci protektorátní vlády podmínili dohodu mimo jiné propuštěním zatčených úředníků VIII. a IX. odboru ministerstva zemědělství a zrušením německého komisařského vedení.³⁴ Říšský protektor vydal nařízení o zřízení rozhodčí komise teprve 11. září 1939, kdy už bylo zaručeno, že jednání se bude týkat pouze koburského majetku. Ministr Klumpar ve svých

pamětech označil tuto fázi „velmi trapné historie“ s koburským fideikomisem, který ležel na Slovensku, za „sprosté násilí“, protože „komise byla jenom formou, jak prosadit německá přání“.³⁵ Závěrečná dohoda s rodem Koburků byla podepsána 15. září 1939. Česká strana se v ní zavázala vyplátit finanční náhradu ve výši 125 milionu korun, přičemž 87 milionů mělo být uhrazeno ihned, tedy do sedmi dnů.³⁶

ESESMANI PROTI ESESMANŮM

Pro třetí říši byl charakteristický polykratický systém moci. Nešlo jenom o NSDAP, jejíž vliv v protektorátu byl hned na začátku okupace radikálně

31 NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-1/23, Eliášův dopis K. H. Frankovi z 24. 6. 1939.

32 BArch, f. R 43, sign. R 43 II/1324, nedatované stanovisko, které L. Feierabend předal W. Darrému 14. 7. 1939.

33 NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-1/23, Eliášův dopis K. H. Frankovi z 24. 6. 1939.

34 Tamtéž, zápis z jednání arbitrážní komise 22. 8. 1939.

35 ANM, f. Vladislav Klumpar, Paměti.

36 NA, f. ÚŘP-ST, sign. 109-1/23, dohoda mezi protektorátní vládou a Koburky z 15. 9. 1939.

37 Viz např. KATER, Michael H.: *Das „Ahnenerbe“ des SS 1935–1945*. R. Oldenbourg Verlag, München 2006, zejm. s. 25–26, 39 a 64. Bez prostředním důvodem Darrého rezignace na post šéfa RuSHA se stala Himmlerova kritika, který označil výchovný program RuSHA za příliš akademický a odvolal jednoho z klíčových pracovníků. Podrobně viz MÖLLER, Horst – BITTERLICH, Joachim – CORNI, Gustavo – KIERLING, Friedrich – MÜNKEL, Daniela – SCHLIE, Ulrich: *Agrarpolitik im 20. Jahrhundert. Das Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft und seine Vorgänger*. Der Gruyter Oldenbourg, Berlin – Boston 2020, s. 178–180.

omezen, ale o dlouhodobé oslabování ústřední vládní moci. Typický prvek této decentralizace představovalo jmenování různých zmocněnců, z nichž ten ekonomicky nejdůležitější, zmocněnec pro čtyřletý plán, tedy Hermann Göring, hned od března 1939 do situace v protektorátu aktivně zasahoval. Německá ústřední vláda se již od února 1938 nescházela, zákony se schvalovaly per rollam a nezbytnou koordinaci zajišťovaly porady státních tajemníků. Souběžně docházelo k mocenskému vzestupu vedení SS, které se aktivně vlamovalo nejenom do kompetence ministerstva vnitra, ale i dalších resortů. Tyto procesy, probíhající v celoříšském měřítku, měly bezprostřední dopad na počáteční formování okupační politiky v protektorátu.

Ostrý spor, jenž se rozhořel kolem pozemkového úřadu, byl pozoruhodný především tím, že v něm stáli proti sobě příslušníci SS, kteří byli jako úředníci zařazeni ve státní správě, proti těm esesmanům, kteří sloužili ve vlastním administrativním aparátu SS. Nejostřejší konflikt se rozhořel mezi říšským ministerstvem výživy a zemědělství a Hlavním rasovým a osidlovacím úřadem SS. Tento spor byl zajímavý tím, že až do února 1938 SS-Obergruppenführer Walther Darré souběžně řídil jak zemědělský resort, tak i rasovou a osidlovací politiku SS. Jeho následný odchod z Himmlerových služeb byl důsledkem narůstajících ideologických rozporů. Darré, tvůrce známého nacistického pojmu Blut und Boden (krev a půda), svůj hlavní úkol vedle zajištění potravinové soběstačnosti říše viděl v resuscitaci německého rolnictva, které bylo

těžce postiženo průmyslovou revolucí. Myšlenkový svět SS však již opustil představu usedlých sedláků tvořících civilizační základ nadřazené nordické rasy a vrátil se zpět k odkazu germánských válečných výbojů. Zatímco Darré tak nadále stavěl svoji politiku na dědičných dvorcích, které měly stabilizovat rolnický stav, v novém vedení RuSHA se mluvilo o expanzivní kolonizační politice, jež měla být na nově získaných územích zajišťována pomocí branných sedláků.³⁷

Jednalo se o nejdůležitější spor, který v roce 1939 proběhl kolem formování nacistické okupační politiky

Otevřený konflikt mezi RMEL a RuSHA vypukl v polovině května 1939. Jeho spouštěčem se stala důvěrná zpráva týkající se SS-Sturmbannführera Kurta Kummera, vedoucího VIII. oddělení RMEL pro osidlovací politiku. Na jedné z porad se měl nevybíravě vyjádřit o tom, že je stejně jako ministr Darré zásadně proti tomu, aby se RuSHA jakýmkoli způsobem vměšoval do obnovy německého rolnictva a řídil praktickou osidlovací politiku. Šlo o vítanou záminku, která umožnila Panckemu tvrdit, že s vedením RMEL není možné spolupracovat, protože nepostupuje v „kamarádském duchu“ a brzdí práci jeho úřadu.³⁸ Do sporu tak byl zatažen i osobní štáb říšského vůdce SS. Už 13. června 1939 se na něj obrátil SS-Sturmbannführer Kummer, kterého se dotklo tvrzení, že na inkriminované poradě se nechoval jako správný příslušník SS. Odpověď, kterou obdržel ze štábu, byla typicky

vyhýbavá: Himmler je zaneprázdněn podstatnějšími úkoly, takže by bylo nejlepší, kdyby si Kummer a Pancke tyto spory vyříkali v soukromí mezi čtyřma očima.³⁹

Ve skutečnosti byla situace přesně opačná: SS-Obersturmbannführer Henschel sbíral v Praze důkazy, které měly ukázat, že činnost zástupců RMEL v úřadu říšského protektora je z hlediska nacistické politiky naprosto neuvědomělá.⁴⁰ Tyto informace pomáhaly vedení RuSHA prohlašovat, že pro RMEL jsou důležité pouze aspekty potravinové politiky. Tento argument například zazněl už v dopise, který Pancke 15. dubna 1939 zaslal Himmlerovi. Současně jej informoval, že se spolu s Heydrichem shodli na tom, že v protektorátu se SS musí významně angažovat při navracení a osidlování půdy, která původně patřila Německu.⁴¹ Nešlo však jenom o tuto otázku. Protektorát se mohl stát zdrojem příjmů pro SS a současně i sloužit jako testovací terén pro radikální pozemkovou politiku.⁴²

K prioritním zájmům SS rovněž patřila otázka církevního majetku. V samotné říši probíhalo jeho vyvlastňování především v provincii Hessen-Nassau s cílem zabránit vlivu katolické církve na německou společnost. To, že činnost RuSHA v protektorátu se chtěla zaměřovat i proti těmto pozemkovým vlastníkům, je zřejmé ze dvou okolností: už 26. dubna 1939 berlínská ústředna SD, referát II 113 – církevně politické záležitosti, zpracovala přehled církevního majetku na Moravě, jehož vyvlastnění by pomohlo rozšířit německé jazykové ostrovy.⁴³ Toto zaměření potvrzovala i spolupráce

38 NARA, T-580, Roll 328, Panckeho dopis Darrému z 17. 5. 1939, Darrého dopis Panckemu z 17. 5. 1939, Panckeho dopis Himmlerovi z 22. 5. 1939.

39 BArch, f. NS 2, sign. NS 2/138, Kummerův dopis K. Wolfovi z 13. 6. 1939.

40 Ke kritice vrchního vládního rady H. Steigera viz např. BRANDES, Detlef: *Germanizovat a vysídlit*, s. 141.

41 NARA, T-580, Roll 328, Panckeho dopis Himmlerovi z 15. 4. 1939.

42 HEINEMANN, Isabel: „Rasse, Siedlung, deutsches Blut“. *Das Rasse- und Siedlungshauptamt der SS und die rassenpolitische Neuordnung Europas*. Wallstein Verlag, Göttingen 2003, s. 129–131.

43 BArch, f. NS 2, sign. NS 2/165, zpráva z 26. 4. 1939 o církevních statcích na Moravě.

Gottberga s SS-Gruppenführerem Richardem Hildebrandtem, který ve funkci velitele SS-Oberabschnittu Rýn vedl aktivní proticírkevní politiku. Princip byl jednoduchý: Gestapo zatkl vedoucího církevní organizace a pro její správu dosadilo komisaře, který změnil stanovy a majetek převedl na Německý říšský spolek pro lidovou péči a pomoc osadníkům (Deutscher Reichsverein für Volkspflege und Siedlerhilfe). Fakticky šlo o součást SS, jak vyplývá ze struktury tohoto spolku. Předsedou jeho správní rady se stal SS-Oberführer Gottberg a místopředsedou SS-Gruppenführer Hildebrandt.⁴⁴

NA PROTEKTORÁTNÍ FRONTĚ

RuSHA ve skutečnosti neměl žádný personál, jež by mohl okamžitě poslat do Prahy. Gottberg tak byl odkázán na pomoc dobrovolníků, které pro nasazení v protektorátu uvolňovaly různé nacistické úřady. Právě v této souvislosti se ministr Darré 17. května 1939 dozvěděl od Panckeho, že podle čerstvé telefonické zprávy z Prahy říšský protektor s okamžitou platností jmenoval Gottberga komisařským vedoucím pozemkového úřadu.⁴⁵ Darré tuto věc ústně konzultoval se státním tajemníkem Stuckartem, který zodpovídal za říšskou politiku vůči protektorátu. O dva dny později pak písemně vyzval Neuratha, aby mu vysvětlil, proč s ním toto jmenování nekonzultoval, když pozemkový úřad

Vedoucí ústředny pro Čechy a Moravu Wilhelm Stuckart (první zprava) při návštěvě Staroměstské radnice 29. října 1940. Na snímku jsou dále zachyceni v uvedeném pořadí vládní prezident Hans Krebs, říšský ministr vnitra Wilhelm Frick a náměstek primátora Josef Pfitzner. (foto: ČTK)

tvoří součást českého ministerstva zemědělství, takže patří do oblasti jeho rezortních zájmů.⁴⁶

Neurathova odpověď, kterou zaslal 21. května 1939 dálnopisem Stuckartovi, byla vyhybavá: naléhavá situace si vyžádala okamžitý zásah v pozemkovém úřadu. Byl mu proto doporučen „zemský rada“ Gottberg, kterého osobně nezná a jehož funkce je pouze dočasná. Stuckart by se proto měl obrátit na Darrého, aby někoho do této funkce komisařského vedoucího definitivně jmenoval.⁴⁷ Darré se hned druhého dne Neurathovi vysmál, že

Gottberg není žádný „zemský rada“, ale vedoucí osidlovacího úřadu v RuSHA. V další části krátkého dopisu mu pak vytkl, že záležitost pozemkového úřadu měl řešit se zemědělskou skupinou úřadu říšského protektora. Darrému šlo o to, aby udržel osidlovací politiku v rukou svého rezortu. Proto současně navrhl, aby se uskutečnilo jednání ve formátu Neurath, Darré a Himmler. Mělo se týkat přímo Gottberga,⁴⁸ kterého se chystal obvinít z charakterových vad a pochybných úmyslů.⁴⁹ Současně o věci informoval šéfa říšského

44 HEINEMANN, Isabel: „Rasse, Siedlung, deutsches Blut“, s. 135–136. Tento spolek s celoříšskou působností byl ustaven teprve 8. 5. 1939 na základě konzultací Hildebrandta s Heydrichem a Gottbergem. Fakticky znamenal územní rozšíření předchozího Hildebrandtova Spolku pro lidovou péči působícího v provincii Hessen-Nassau. Viz BArch, f. NS 2, sign. NS 2/165, Gottbergův dopis Heydrichovi z 8. 5. 1939.

45 BArch, f. R 43, sign. R 43-II/1324, Panckeho dopis Darrému ze 17. 5. 1939 s žádostí o uvolnění vládního rady H. Burkhardta.

46 Tamtéž, Darrého dopis Stuckartovi z 22. 5. 1939; Darrého dopis Neurathovi z 19. 5. 1939.

47 Tamtéž, Neurathův dálnopis Stuckartovi z 21. 5. 1939.

48 Tamtéž, Darrého dopis Neurathovi z 22. 5. 1939.

49 Darré tak nakonec učinil 18. 8. 1939 osobním listem Himmlerovi. „Milému Heinimu“ v něm na několika příkladech vysvětloval, jak se v Gottbergovi spletl, když se ho dříve zastával (BArch, f. RSHA, sign. R 58/4241). Ve svém deníkovém záznamu z 15. 8. 1939 charakterizoval Gottberga těmito slovy: „Opilec s gangsterskými manýry.“ Současně připouštěl, že administrativa RMEL by nebyla schopna provádět „odčechizování“, alespoň dokud by si říšská vláda chtěla zachovat svou tvář. Jak konstatoval už v první větě: „K politice vylučování v českém prostoru: Ano, ale pomalu. – Gottberg: Rychleji, ale hůře.“ BArch, Nachlass Walther Darré, sign. N 1094-1/78.

Triumvirát okupační moci. Zprava říšský protektor Konstantin von Neurath, státní tajemník K. H. Frank a státní podtajemník Kurt von Burgsdorff. Fotografie byla publikována v 25. čísle časopisu *Berliner Illustrierte Zeitung* z 22. června 1939. (foto: NA)

kancleřství Lammerse pro případ, že by se Hitler zajímal o otázku českého pozemkového úřadu.⁵⁰

Gottberg již 24. května 1939 hlásil Heydrichovi, že právě převzal vedení pozemkového úřadu. Neurath prý nejenom souhlasil s jeho jmenováním, ale i s tím, aby se tento úřad stal co nejrychleji samostatnou říšskou úřadovnou v protektorátu.⁵¹ To, že úředníci RMEL, kteří působili v Praze, se ocitli na vedlejší koleji, jasně dokládá skutečnost, že K. H. Frank jmenoval 2. června 1939 Gottberga rovněž komisařským vedoucím VIII. odboru protektorátního ministerstva zemědělství (ředitelství státních lesů a statků). Darré se o tomto novém kroku dozvěděl až 14. června 1939, kdy jej v úřadě navštívil Feierabend. Podle jeho vzpomínek nástupní audience skončila v okamžiku, kdy si

začal stěžovat na zatýkání svých úředníků.⁵² Expozé protektorátní vlády v této věci, které mu předal, ale Darré okamžitě přeposlal Lammersovi. Ve stručném průvodním dopisu pak stroze konstatoval, že o převzetí VIII. odboru Gottbergem dosud nic nevěděl.⁵³

Neurathovi samozřejmě muselo být jasné, že RuSHA chce v protektorátu převzít pozemkovou politiku. Už 13. června 1939 přijel Himmler na krátkou pracovní návštěvu do Prahy a vedle inspekce složek SS jednal s Neurathem. Této porady se zúčastnil i Gottberg, který přednesl následující představu: VIII. a IX. odbor ministerstva zemědělství sice budou nadále tvořit formální součást protektorátní administrativy, ale zůstanou v rukou Gottberga, který se navíc stane generálním zmocněncem

v úřadu říšského protektora.⁵⁴ Teprve 22. června 1939 začal mít Neurath o Gottbergovi zjevné pochybnosti. Lammersovi si stěžoval, že spolu se svými zaměstnanci šíří údajný Hitlerův výrok o tom, že Češi do deseti let nebudou smět vlastnit žádnou půdu. Neurath upozorňoval na to, že kdyby se o tomto prohlášení dozvěděla česká veřejnost, znamenalo by to velkou zátěž pro okupační politiku. Takže pokud šíření tohoto výroku neodpovídá Hitlerovým záměrům, postaral by se o Gottbergovo odvolání. Aférka skončila po Lammersově informaci, že si Hitler nevzpomíná, že by toto řekl, zvláště ne Gottbergovi; každopádně si nepřeje, aby se tento jeho údajný výrok šířil.⁵⁵

Opoziční úlohu vůči expanzivní pozemkové politice SS začal hrát státní podtajemník a SA-Standartenführer Kurt von Burgsdorff, který v úřadu říšského protektora působil jako expert na státní správu. Přirozenou oporu měl ve státním tajemníkovi Stuckartovi, který již 14. června 1939 zaslal úřadu říšského protektora tajný elaborát týkající se nejasností německé pozemkové politiky v českých zemích. Několikastránkový dopis, kterým byla zahájena administrativní příprava pro Hitlerovo konečné rozhodnutí, se točil kolem toho, zda má být okamžitě zahájena rychlá a nekompromisní pozemková politika, anebo je třeba zpočátku volit z taktických důvodů opatrný a zdrženlivý postup. Pro první variantu mluvilo podle Stuckarta „vnitropolitické očekávání“, že stejně jako v Sudetech dojde k navrácení pozemkového majetku do německých rukou. Naproti tomu by

50 BArch, f. R 43, sign. R 43-II/1324, Darrého dopis Lammersovi z 22. 5. 1939.

51 Tamtéž, f. NS 2, sign. NS 2/141, Gottbergův dopis Heydrichovi z 24. 5. 1939.

52 FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky. Sv. I.* Atlantis, Brno, 1994, s. 191.

53 BArch, f. R 43, sign. R 43-II/1324, Darrého dopis Lammersovi z 14. 6. 1939.

54 Tamtéž, f. Deutscher Reichsbauernrat (R 16 I), sign. R 16 I/2338, Kummerův záznam telefonátu Dr. Schneidera z 25. 6. 1939.

55 BArch, f. R 43, sign. R 43-II/1324, Neurathův dopis Lammersovi z 22. 6. 1939 a Lammersova odpověď ze 7. 7. 1939.

tento proces posílil negativní postoje Čechů a zcela určitě by došlo k jeho využití zahraniční propagandou, která by na příkladu radikální pozemkové politiky v protektorátu odrazovala jiné národy od dobrých vztahů s třetí říší.

Stuckart sice také zastával názor, že pozemkový úřad nelze ponechat pouze v českých rukou, ale situaci viděl spíše tak, že i protektorátní vláda má mít možnost nakládat s půdou v případech, které se týkají českého obyvatelstva. Za nezbytnou podmínku proto považoval především to, aby říšský protektor kontroloval jak minulou, tak současnou činnost pozemkového úřadu. Podle Stuckarta šlo zvolit buď průběžný dohled, anebo i jeho přímé převzetí. Nezapomněl však připomenout svůj návrh, aby v rámci protektorátní vlády bylo zřízeno ministerstvo pro záležitosti etnických Němců. To by pak mělo na starosti nejenom německou samosprávu, školství a kulturu, ale mohlo by pozemkový úřad také začlenit do své struktury.⁵⁶

Úřad říšského protektora po tomto dopise začal hrát přece jenom aktivnější úlohu. Neurath 3. července 1939 ve své první situační zprávě pro Hitlera sice konstatoval, že ke zřízení německé komisařské správy došlo proto, aby se zabránilo skrytému pokračování české pozemkové politiky, současně však uváděl, že s ohledem na mezinárodní situaci, respektive perspektivu války, bude muset omezit aktivní pozemkovou politiku. Fakticky měl být nastolen stav, který vyloučí zásahy do německé pozemkové držby, anebo české osídlování dosud volné půdy.⁵⁷

Jedna z podob tohoto řešení je zřejmá z korespondence, kterou kolem této první situační zprávy vedl K. H. Frank. Ve svém dopise Stuckartovi z 2. července 1939 tvrdil, že ani NSDAP, ani úřad říšského protektora se nemohou zabývat aktivní pozemkovou politikou. V této sféře ale neměla být uplatňována německá legislativa, protože české právní normy lze využít k vyvlastňování majetku. Kamuflážním řešením se mělo stát obnovení nezávislosti pozemkového úřadu. Jeho přednostu by sice jmenoval předseda protektorátní vlády, ale samostatné postavení by současně zajišťovalo, že na cíle německé pozemkové politiky nebude příliš vidět. Gottberg měl být podle tohoto plánu zařazen přímo do úřadu říšského protektora a stát se generálním decernentem pro pozemkovou politiku.⁵⁸

Naproti tomu zástupci RMEL v úřadu říšského protektora tvrdili, že z hlediska politických dopadů je úplně jedno, jak bude zamaskována aktivní pozemková politika. Samotné české předpisy by nedokázaly změnit celkové dopady československé pozemkové reformy, takže by bylo potřeba vytvořit novou legislativu; například s možností předkupního práva pro německé zájemce, anebo zřízením pravomoci říšského protektora vyvlastňovat majetky. Za důležité považovali hlavně to, aby všechny otázky germanizace českých zemí řešil jediný orgán. Přednost, i v případě Hitlerova rozhodnutí pro aktivní pozemkovou politiku, samozřejmě dávali dosavadní úpravě, tedy kompetencím jejich úřednické skupiny a oberlandrátů.⁵⁹

Další kolo sporů kolem pozemkového úřadu vyvolal spěšný dopis říšského ministerstva vnitra z 20. července 1939. Šlo o podklad pro přípravu finálního dokumentu o pozemkové politice v protektorátu, který by pak byl předložen Hitlerovi k rozhodnutí. V úvodní části se proto připomínal i Gottbergův osobní list Stuckartovi, jehož vývody byly částečně označeny za pozoruhodné. Ministerský dopis, který v zastoupení podepsal státní tajemník Hans Pfundtner, se jednoznačně stavěl za to, aby kolonizační politika probíhala po etapách. Popsaná počáteční fáze rozhodně nebyla minimalistická,⁶⁰ ale šlo ji provádět podle českých zákonů a krýt autonomní protektorátní správou. Tato taktika, popsaná již v dopise K. H. Franka z 2. července 1939, však byla nyní otočena proti Gottbergovi. Ministerstvo důrazně upozorňovalo na to, že kdyby se dosazený šéf pozemkového úřadu stal současně generálním decernentem, všechny kroky by byly rázem připisovány říšskému protektorovi. Šlo by zkrátka o nepřijatelnou personální unii, která by zpochybňovala žádoucí fikci, že pozemková politika v protektorátu je i nadále českou záležitostí.⁶¹

Stanovisko úřadu říšského protektora k tomuto dopisu se připravovalo na poradě, která se konala počátkem srpna 1939. Zájmy SS zastupoval pouze Gottberg, protože K. H. Frank se stále ještě nevrátil z dovolenkové plavby na Špicberky. Podle pozdějšího hlášení Gottberga Himmlerovi schůzka prokázala, že zástupci RMEL v úřadu říšského protektora

56 Tamtéž, Stuckartův dopis z 14. 6. 1939 adresovaný ÚŘP k rukám vládního rady H. Hufnagela.

57 *BArch*, Nachlass Neurath, sign. N 1310/146, zpráva o situaci v protektorátu z 3. 7. 1939. Obavy z pokračující „české kolonizace“ se týkaly záměru ministra Feierabenda usadit uprchlé české zemědělce z odtržených území v protektorátu. Jednalo se o jeden z klíčových argumentů, kterými Henschel, zástupce RuSHA v Praze, již dříve zdůvodňoval nutnost zásahu proti pozemkovému úřadu.

58 *NA*, f. ÚŘP-ST, sign. 109-5/9, dopis K. H. Franka Stuckartovi z 2. 7. 1939.

59 *BArch*, f. R 16 I, sign. R 16 I/2338, stanovisko VIII. skupiny ÚŘP pro Burgsdorffa z 8. 7. 1939.

60 Podrobný výčet viz BRANDES, Detlef: *Germanizovat a vysídlit*, s. 144.

61 *BArch*, f. NS 2, sign. NS 2/139, spěšný dopis říšského ministerstva vnitra z 20. 7. 1939.

„Zdravý poměr sil mezi městem a venkovem se obrátil“. Snímek z instruktážního filmu *Domů na venkov!*, který byl určen ke školení příslušníků Hitlerjugend. (foto: NA)

a státní podtajemník Burgsdorff jsou rozhodnutí jeho pozemkovou politiku torpédovat. Šlo o to, že Neurathovi úředníci odmítli Gottbergovu funkci generálního decernenta jako nadbytečnou a nejspíš se i vyslovili pro provádění postupné pozemkové politiky v protektorátu.⁶²

Evidentně se muselo jednat o ostrou výměnu názorů, ve které se řešilo i to, že iniciativy RuSHA vedly v okupační správě k četným zmatkům. Gottberg ve svém dopise Himmlerovi zmiňoval svůj střet s SS-Sturm-bannführerem Rudolfem Raschkou, sudetoněmeckým vůdcem sedláků, který formálně vedl skupinu VIII – výživa a zemědělství. Gottberg tvrdil, že jej Raschka napadl naprosto nehorázným způsobem, takže musel reagovat „ve stylu SS“, a požadoval po Raschkovi omluvu.⁶³ Evidentně tak posílil Raschkovo rozhodnutí opustit

protektorát a věnovat se pouze sudetoněmeckým problémům.⁶⁴ Na druhou stranu se silně ohradil ministerský rada a SS-Sturm-bannführer Günter Volckart, kterého Gottberg nařkl z toho, že se z německých dějin a počátků nacistického hnutí nic nenaučil. Volckartovu stížnost, která byla adresována K. H. Frankovi, podpořili jak Burgsdorff, tak zemský rada Walter Fuchs. Tato kauza byla nakonec uzavřena Gottbergovým prohlášením, že tímto výrokem nemyslel přímo Volckarta, nýbrž formálně prováděnou pozemkovou politiku.⁶⁵

Ve skutečnosti jak Gottbergovi, tak K. H. Frankovi začínalo být jasné, že se jim asi nepodaří prosadit svoji představu o rychlé kolonizaci českých zemí. Gottberg ve svém hlášení z 11. srpna 1939 proto žádal Himmlera, aby potlačil negativní názory státního tajemníka Stuckarta.⁶⁶

K. H. Frank se současně pokusil zpochybnit stanovisko úřadu říšského protektora ke Stuckartově dopisu z 20. července 1939. Připojil k němu vlastní rozbor a oba dokumenty 19. srpna 1939 zaslal Stuckartovi spolu s žádostí o schůzku.⁶⁷ Ve skutečnosti však už bylo pozdě, protože 3. srpna 1939 Neurath o pozemkové politice v protektorátu hovořil s Hitlerem. A o čtyři dny později ze svého statku v Leinfeldenu oznámil K. H. Frankovi, že si vůdce přeje, aby kolonizační politika probíhala pomalu. Zejména by se nemělo sahat na české státní lesy a statky, což se samozřejmě netýkalo židovského pozemkového majetku. Neurath současně požadoval, aby mu Gottberg předal seznam opatření, která dosud v protektorátu provedl. V závěru dopisu pak Neurath ještě K. H. Franka upozornil, že podle Hitlerovy vůle nemá docházet k nadměrnému zasahování do české správy, a proto si vyhrazuje právo rozhodnout o další organizaci pozemkového úřadu.⁶⁸

KONTO SEPARATO

Gottbergovy „ekonomické“ představy byly založeny na jednoduchém kořistnickém modelu: získat užívací práva ke konkrétnímu majetku, převést jej na tzv. skořápkovou firmu a jejím prostřednictvím se dobrat zisku. Tuto úlohu plnil už zmíněný Německý říšský spolek pro lidovou péči a pomoc osadníkům. Již 22. července 1939 Gottberg rozhodl, že jeho pražskou pobočku povede SS-Sturm-bannführer Ludwig Johlen, který měl zkušenosti s tzv. proticírkevním

62 Tamtéž, Gottbergův dopis H. Himmlerovi z 11. 8. 1939.

63 Tamtéž.

64 NA, f. ÚRP-ST, sign. 109-4/326, Frankův dálnopis Himmlerovi z 2. 9. 1939 o nutnosti najít rychle náhradu za R. Raschku. Ten chtěl rezignovat již v květnu 1939, ale nechal se Neurathem přesvědčit, aby si svoje místo ve skupině VIII. zatím ponechal.

65 Tamtéž, sign. 109-6/41, Gottbergovo stanovisko z 12. 9. 1939 a další dokumenty k tomuto konfliktu.

66 BACh, f. NS 2, sign. NS 2/139, Gottbergův dopis Himmlerovi z 11. 8. 1939.

67 Blíže viz BRANDES, Detlef: *Germanizovat a vysídlit*, s. 146–149.

68 NA, f. ÚRP-ST, sign. 109-6/79, Neurathův dopis K. H. Frankovi ze 7. 8. 1939.

bojem z Wiesbadenu. Současně jako vedoucí II. skupiny pozemkového úřadu dostal za úkol, aby do 25. srpna 1939 byly podchyceny všechny velké církevní držby na území protektorátu. Přednostní pozornost se soustředila na Moravu, kde se počítalo s tím, že „pozemková reforma“ bude zahájena k 1. září 1939. Praktický postup měl být otestován na benediktinském klášteře v Rajhradě, respektive ještě na jednom církevním statku, který teprve bude určen.⁶⁹ O měsíc později se pak Gottbergův zájem soustředil i na majetek olomouckého arcibiskupství. S vědomím K. H. Franka bylo rozhodnuto o uvalení nucené správy, která se zdůvodňovala tím, že došlo k odmítnutí dodávek dřeva pro německou armádu.⁷⁰

Gottbergovi se především podařilo rychle administrativně podvázat rozsáhlý pozemkový majetek, který se pak měl využít pro německé kolonizační plány. Tato akce byla spuštěna 21. července 1939, kdy vlastnictví státních lesů a statků začalo být v pozemkových knihách převáděno do odškodňovacího fondu pozemkového úřadu. Protektorátní vláda rychle protestovala, mimo jiné i proto, že v některých případech byly tyto převody doprovázeny nátlakem na příslušné knihovní soudy. Nakonec se ale spokojila s vysvětlením, že jde o součást nápravy nepořádků, které vedly k zavedení německé komisařské správy. Jak napsal Eliáš 26. srpna 1939 K. H. Frankovi: jeho kabinet s uspokojením konstatoval,

že státní vlastnictví zůstává nedotčeno a zápisy v pozemkových knihách se provádějí jenom proto, aby katastr nemovitostí byl uveden do reálného stavu. Proto souhlasil i s Frankovou výzvou, aby finanční prokuratura okamžitě stáhla všechny stížnosti, které vznášela proti jednotlivým knihovním zápisům.⁷¹

Fakticky se ale jednalo pouze o první krok, kterým německé komisařské vedení získalo právní subjektivitu. Pokud šlo o státní lesy, Gottberg svůj záměr nastínil již v dopise, který zaslal 29. července Himmlerovi. Tento majetek měla převzít skořápková firma („charitativní nadace“). A ta by jej pak prodala říšské lesní správě, jejíž praktický zájem měl zajistit Himmler zdůrazňováním potřeb národnostního boje.⁷² Už 7. srpna 1939 K. H. Frank informoval Gottberga, že došlo ke schválení zakládací listiny Nadace pro podporu a pomoc osadníkům v zemích Čechy a Morava (Stiftung zur Förderung und Unterstützung von Siedlern in den Ländern Böhmen und Mähren). Její majetek tvořily státní lesy, v čele nadace stál Gottberg⁷³ a už následujícího dne vznikly první převodní protokoly. Protektorátní vláda se o této nové aktivitě dozvěděla až koncem srpna, kdy začalo probíhat katastrální řízení. Tentokrát byl státní majetek zcela prokazatelně převáděn na soukromý subjekt, takže se bránila právními argumenty. Tento odpor ustal po 17. listopadu 1939 v důsledku známé brutální akce, která byla namířena

proti českým vysokoškolským studentům. Ve svém dopise z 1. prosince 1939 premiér Eliáš děkoval Neurathovi za pouhé ujištění, že v souvislosti s touto nadací nedojde k majetkovým přesunům a že pozemkový úřad zůstává stejně jako dosud součástí protektorátní vlády. Vyslovil proto už jenom opakované přání, aby byl tento úřad co nejdříve navrácen do rukou autonomní správy.⁷⁴

Neurath zřejmě nic neměl proti těmto knihovním zápisům, ale stavěl se proti přímému přebírání majetků. Při své návštěvě pozemkového úřadu 11. září 1939 proto Gottbergovi zdůrazňoval, že s ohledem na dnešní situaci, tedy po vypuknutí války, je třeba kolonizační aktivitu zastavit, protože ani v případě církve „si nyní nemůžeme nadělat víc nepřátel, než kolik už máme“.⁷⁵ Gottberg proti tomu nic nenamítal. Věděl totiž, že na začátku polského tažení vydal Himmler ze stejného důvodu příkaz, aby se po dobu války zastavily všechny vyvlastňovací akce namířené proti katolické a protestantské církvi.⁷⁶ Už 14. září 1939 tak byla zrušena nucená správa rajhradského kláštera.⁷⁷ Pokud jde o arcibiskupské majetky, Gottberg 9. září 1939 tvrdil Neurathovi, že ke jmenování nucených správců zatím nedošlo a pouze byla do pozemkových knih vložena blokační poznámka.⁷⁸ Proto když 6. října 1939 říšský protektor obdržel od olomouckého arcibiskupa Leopolda Prečana stížnost na uvalení nucené správy, okamžitě ji zrušil.⁷⁹

69 NARA, Records of the Reich Leader of the SS and Chief of the German Police (T-175), Roll 188, opis Gottbergova nařízení k osidlovacímu programu z 22. 7. 1939.

70 NARA, T-580, Roll 332, Gottbergův dopis H. Piesbergenovi z 26. 8. 1939.

71 NA, f. ÚRP-ST, sign. 109-6/79, Frankův dopis Eliášovi z 22. 8. 1939 a Eliášův dopis K. H. Frankovi z 26. 8. 1939.

72 BArch, NS 2, sign. NS 2/139, Gottbergův dopis Himmlerovi z 29. 7. 1939.

73 Tamtéž, zakládací listina nadace s přípisem K. H. Franka ze 7. 8. 1939.

74 NA, f. ÚRP-ST, sign. 109-6/79, Eliášův dopis Neurathovi z 1. 12. 1939.

75 Tamtéž, sign. 109-4/325, Gottbergův dopis Himmlerovi z 14. 9. 1939.

76 BArch, f. NS 2, sign. NS 2/55, Panckeho dopis Hildebrandtovi z 8. 9. 1939.

77 HOŘEJŠ, Miloš: *Nacistická germanizační a osidlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava*. Karolinum, Praha 2023, s. 220.

78 NARA, T-580, Roll 332, Gottbergův dopis Neurathovi z 9. 9. 1939.

79 HOŘEJŠ, Miloš: *Nacistická germanizační a osidlovací politika*, s. 220–221.

Postupně odpadly i další finanční zdroje, s nimiž Gottberg původně počítal. Především se mu nepodařilo prosadit myšlenku, aby na pozemkový úřad mohly být delegovány pravomoci podle Neurathova nařízení o židovském majetku z 21. června 1939, z čehož by pak byl zdroj příjmů. Nedostatek finančních prostředků pro volné použití vedl k tomu, že 27. července si Gottberg vytvořil dispoziční účet, z něhož mohl ročně hradit částku 120 000 korun podle vlastního uvážení. Bylo to málo, takže o několik dní později došlo k ještě radikálnějšímu řešení. Už 7. srpna 1939 si Gottberg zřídil u České eskomptní banky, již plně ovládané Dresdner Bank, samostatný účet, tzv. konto separato, fungující na principu úvěrového financování. Kredit byl kryt náhradovým fondem pozemkového úřadu, jež ve stejný den Gottberg nechal převést ze Zemské banky do České eskomptní banky, která hodně stála o to, aby mohla poskytovat finanční služby Himmlerovu mocenskému resortu.

Poskytnutý úvěr, jenž měl sloužit k dočasnému překlenování potřeb pozemkového úřadu, nakonec činil přes 35 milionů korun. Už v říjnu 1939 se začalo ukazovat, že konto separato se stalo zdrojem pochybných peněžních výdajů. Nejznámější případ představovalo financování údajného léku proti slintavce a kulhavce,⁸⁰ který vyvinul nizozemský lékárník Johannes van den Berg. Do této „investice“ byl

zapojen i šéf RuSHA Pancke. Bez prokázání účinnosti léku byla z konta separata uhrazena částka 13 milionů korun na zakoupení licence a zahájení výroby. Šlo o jednoznačnou ztrátu, protože následné testy ukázaly, že přípravek je zcela nepoužitelný. Pro postup SS bylo příznačné, že i tato dotace nešla přímo, ale realizovala se prostřednictvím čerstvě založené Společnosti pro boj s epidemiemi (Gesellschaft für Seuchenbekämpfung). Hrozící katastrofu se Gottberg pokusil odvrátit tím, že tuto ztrátovou investici převedl na jím vedený Německý říšský spolek pro lidovou péči a pomoc osadníkům. Rovněž je známa refundační úhrada koupě mirošovského panství ministrem Feierabendem, který současně v sudetské župě prodával svůj statek Šmikousy Německé osidlovací společnosti.⁸¹ Z dalších sporných výdajů lze zmínit například údajné mzdové kompenzace RuSHA za nasazení některých úředníků v protektorátu, půjčku pro SS-Obersturmführera Kurta Schmidta-Klevenowa na pořízení osobního automobilu nebo nákup akcií DAG. Katastrofální nedostatky byly zjištěny také v běžném účetnictví pozemkového úřadu. Zejména v prvních měsících komisařské správy neexistovala řádná evidence zaměstnanců a jejich příjmů, zakázky byly předražovány a hradily se naprosto zbytečné luxusní výdaje.⁸²

Roznětkou se stala auditní zpráva z 18. října 1939, kterou na přání K. H. Franka vypracovali Gottbergovi podřízení SS-Sturmabführer Erwin Baumann a účetní poradce Hauptfleisch. Tato první prověrka hospodaření skončila zjištěním, že celkem 3 441 957,60 říšských marek z konta separata tvořily výdaje, které nesouvisely s činností pozemkového úřadu. Pancke odejel do Prahy, kde se pak hledal způsob, jak tuto situaci vyřešit.⁸³ Přestože byly vymyšleny kroky, které by celou záležitost sprovedly ze světa, Himmler se s takto jednoduchým řešením nespokojil. Na poradě, která se konala 7. listopadu 1939, se jej Pancke snažil přesvědčit, že Gottberg v protektorátu plnil především úkoly v zájmu vedení SS, ale kvůli nedostatku podpory se potýkal s různými problémy.⁸⁴ Himmler se ale rozhodl, že Gottberg musí ihned přestat s jakoukoli další činností. Pancke proto dostal za úkol, aby mu vyřídil, že se má okamžitě hlásit do stavu nemocných. A pokud by tento rozkaz neuposlechl, čeká jej koncentrační tábor.⁸⁵

PORÁŽKA HIMMLEROVÝCH MUŽŮ

Pancke a K. H. Frank byli přesvědčeni o tom, že aféra s kontem separatem bude mít dopad pouze na Gottberga a nijak neohrozí pozici RuSHA, kterou si tento úřad v protektorátu vybudoval. Jejich úsilí tak směřovalo hlavně k tomu, aby teď vybrali vhodného

80 Viz např. BRANDES, Detlef: *Germanizovat a vysídlit*, s. 154–155.

81 Okolnosti této transakce vyličil L. Feierabend ve svých pamětech *Politické vzpomínky*, Sv. I, s. 204–205. Jeho podání potvrzují prameny německé provenience. Finanční operace proběhla na žádost K. H. Franka, na kterého se obrátil L. Feierabend s žádostí o intervenci u pozemkového úřadu. Mirošov se dostal pod německou nucenou správu, protože se jednalo o tzv. židovský majetek. Jedna ze dvou plateb z konta separata skutečně směřovala na Československou obilní společnost, odkud ji pak měl získat podle Feierabendových vzpomínek původní majitel Mirošova Josef Maendl. Reciproční úhrada za Šmikousy na konto separato však do konce roku 1939 nepřišla. Případ byl v nacistickém prostředí použit jako argument proti Gottbergovi. Podle jeho kritiků obešel kompetenci oberlandráty při arizaci a nejspíš i porušil říšské devizové předpisy.

82 NA, f. ÚRP-ST, sign. 109-4/1215, zpráva o kontrole hospodaření za období od 31. 5. do 31. 12. 1939; NARA, T-175, Roll 188, spisy týkající se hospodaření Německého říšského spolku pro lidovou péči a pomoc osadníkům.

83 BArch, f. NS 2, sign. NS 2/139, nedatovaný záznam o posouzení výdajů ze zvláštního účtu komisařského vedoucího sekce IX pro pozemkovou reformu (Pozemkový úřad Praha). Oficiální kurz říšské marky a koruny byl stanoven v poměru 1 : 10.

84 Tamtéž, Panckeho záznam o poradě s H. Himmlerem 7. 11. 1939.

85 BArch, f. Persönliche Stab Reichsführer-SS (NS 19), sign. NS 19/3142, Panckeho dopis K. Wolfovi z 24. 6. 1942.

nástupce. Evidentně podcenili Neurathovy aktivity, který se stále více snažil řídit komisařské vedení pozemkového úřadu. Například 9. října 1939 si předvolal Gottbergova zástupce SS-Sturmabführera Horsta Bartholomeyczika, aby mu s odkazem na jednání s Hitlerem předal další sérii příkazů. Hned na prvním místě mu oznámil, že plán na vysídlení Čechů je politicky neproveditelný, a proto nepřipadá v úvahu. Znovu zopakoval, že nesmí docházet ke konfiskacím církevního majetku. Pokud v souvislosti s výstavbou dálnic nebo labsko-dunajského kanálu bude nutné vyvlastnit německé pozemky, je třeba hledat náhradu v tzv. židovském vlastnictví; a jenom v případě, kdyby nebylo k dispozici, lze použít českou půdu. Stejně tak mělo být zastaveno vyvlastňování českých pozemků pro potřeby vojenských výcvikových prostorů až do doby, než se vyřeší otázka, zda se nová cvičiště budou v protektorátu vůbec zřizovat. A nikoli v neposlední řadě: uvalování nucené správy na tzv. neárijský majetek se nemá provádět s výjimkou případů mimořádně špatného hospodaření s půdou.⁸⁶

K podcenění situace nejspíš vedla i skutečnost, že Stuckart se stále ještě snažil svolat radu, která by připravila podklad pro Hitlerovo rozhodnutí o pozemkové politice v protektorátu.⁸⁷ První rána přišla 11. prosince 1939, kdy Neurath K. H. Frankovi a současně také Stuckartovi oznámil, na čem se s Hitlerem před dvěma dny dohodl. Protektorátní autonomie zůstane i nadále zachována a rozsáhlé osídlování českých zemí se nebude provádět, protože

kolonizace vybojovaného polského území vyžaduje využití všech dostupných soukmenovců. Což podle Hitlera ale nevylučovalo, aby v jednotlivých případech, kdy budou v protektorátu k dispozici vhodné zájemci, se v osídlování pokračovalo. Neurath si do svého záznamu zapsal, že v souladu s touto Hitlerovou směrnicí bude organizovat činnost pozemkového úřadu.⁸⁸

Skutečný šok však K. H. Franka čekal o týden později. Už 18. prosince 1939 totiž musel ohlásit dálkopisem Himmlerovi, že Neurath, aniž by se s ním poradil, pověřil státního komisaře Theodora Grosse vedením pozemkového úřadu. Jednalo se o úředníka RMEL, který byl přeložen v září 1939 do Prahy, aby se v kanceláři říšského protektora stal šéfem odboru zemědělství a výživy.⁸⁹ Došlo tak k vytvoření zcela nové personální unie komisařského vedení pozemkového úřadu, ve kterém RuSHA vystřídali Darrého „byrokraté“. Navíc Neurath tuto změnu zdůvodnil neodkladnou nutností: Gottberg se pro nemoc nemůže do Prahy vrátit, a přitom naléhavé vojenské a potravinové potřeby, tedy těžba dřeva a zemědělská výroba, vyžadují řešení. Frank ve svém dálkopise zdůrazňoval, že se s tímto krokem, kterým se „definitivně předává pozemková politika v protektorátu do rukou byrokracie a vyjímá se z vlivu SS“, nehodlá smířit. Neuratha podezíral z toho, že si toto opatření v Berlíně předjednal, a chtěl proto protestovat, pokud s tím bude Himmler souhlasit. Vedení SS ale už bylo plně zaujato možnostmi, které se mu otevřely díky vítěznému polskému

tažení. Heydrich jménem Himmlera napsal Frankovi, že Stuckart o této záležitosti asi nevěděl a zatím se nepodařilo zjistit, jak tomu bylo v případě RMEL. Frankovu pozornost proto obracel na Burgsdorffa, z jehož počínání, pokud se podezření potvrdí, měly být vyvozeny zásadní důsledky. Panckemu pak Heydrich napsal, že v této záležitosti nemají být bez jeho vědomí podnikány žádné kroky.⁹⁰

Není snad třeba zdůrazňovat, že hlavním poraženým se stala Eliášova vláda. Německé komisařské vedení VIII. a IX. odboru ministerstva zemědělství nebylo zrušeno a jen se dostalo pod jinou kontrolu. Stejně tak nedošlo k úplnému zastavení nacistické kolonizační politiky, která se teď pod vedením oberlandrátků začala orientovat na vytváření tzv. jazykových mostů. V každém případě se však jednalo o nejdůležitější spor, který v roce 1939 proběhl kolem formování nacistické okupační politiky v protektorátu. Svědčí o tom i hluboké animozity mezi oběma znesvářenými tábory německého administrativního aparátu. Ty byly nadále patrné až do září 1941, kdy byl Neurath nahrazen Heydrichem a protektorát se tak stal doménou SS. PU

STANISLAV KOKOŠKA (1959) působí v Ústavu pro studium totalitních režimů. Zabývá se především českými a československými dějinami v letech 1939 až

1945. Je autorem nebo spoluautorem řady odborných studií a knižních publikací. Naposledy vyšla jeho edice *Petiční výbor Věrní zůstaneme v dokumentech 1938–1941* (ÚSTR, Praha 2024).

86 Tamtéž, f. R 16 I, sign. R 16 I/2338, Neurathův záznam o rozhovoru s Bartholomeyczikem z 9. 10. 1939.

87 NA, f. ÚRP-ST, sign. 109-4/4, Stuckartovy dopisy K. H. Frankovi z 13. 11. a 4. 12. 1939.

88 Tamtéž, sign. 109-3/2, Neurathův záznam z 12. 12. 1939. Viz též KÁRNÝ, Miroslav – MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.): *Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „protektorátu Čechy a Morava“*. Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Neuratha. Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1987, dokumenty č. 22 a 23, s. 72–74.

89 *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*. Vol. XL. International Military Tribunal, Nuremberg 1949, dokument Neurath-155, affidavit T. Grosse z 3. 5. 1946, s. 530–531.

90 *BArch*, f. NS 2, sign. NS 2/139, Frankův dálkopis Himmlerovi z 18. 12. 1939 a Heydrichův dálkopis Panckemu z 19. 12. 1939.